

Gediminas MARTIŠIUS

POEZIJOS PASLAPTIS

„Pasaulis tarsi įsisiūbuoja, pradėdamas amžinąjį būties ritmą, tave kaip kokį kūdikį paėmęs ant rankų. Kiekvienas rašantysis paliudys, kad poezijos pradžia ir pagrindas yra ritmas. Be jo poezijos nėra, net jei rašoma verlibru, ritmas yra, tik jis kažkoks giluminis, dėl to ne mažiau magiškas. Juk visa ko pagrindas yra ritmas – ir jūros ošimas, ir medžių siūbavimas, ir iš tolo ataidinti daina, ir metų laikai, ir vienuroje verčiamų knygos puslapių šlamėjimas... Tada pagalvoji – kas galėtų paprieštaraut, jog šis pasaulis yra geriausias iš visų galimų?“
Taip bandoma svarstyti mąstant apie poezijos prigimtines savybes Gedimino MARTIŠIAUS straipsnyje.

THE SECRET OF POETRY

The world starts swaying, starting the eternal rhythm of existence, after taking you into its hands like a baby. Every writer will confirm that rhythm is the basis and the core of poetry. Without it, there is no poetry: even when it is written in free verse, there is still a rhythm, only it is deep within, but no less magical. After all, rhythm is the basis for everything: the sound of the sea, the swaying of trees, echoes of a song sung far away, the seasons, and the turning of the pages of a book in solitude... Then you start to think: who would not agree that this world is the best of all possible worlds? The intrinsic properties of poetry are discussed in an essay by Gediminas MARTIŠIUS.

„Tiktai eilutės, kurias vienuoje sau prisimeni ir tyliai kartoji, plečia būties erdvę. Poezijos antasmeniškumas, universalumas leidžia per ją ieškoti giluminio ryšio tarp tolimų pažinimo būdų“ (Donatas Sauka. „Fausto amžiaus epilogas“). „Žmogaus vienišume ir vienuoje ataidinčios eilutės plečia būties erdvę; lyrikos asmeniškumu rodosi ir jos antasmeniškumas, giluminių būties ryšių koordinatės“ (Viktorija Daujotytė. „Mažoji lyrikos teorija“). Tarsi pirmas ir itin taiklus šūvis nuskambėjo šitie žodžiai jau antrame profesorės knygos „Mažoji lyrikos teorija“ puslapyje. Žinau, ką tai reiškia, kai plečiasi būties erdvė, kai tyliai sau kartoji magiškus žodžius:

*Aš nežinau, ar būna rojus,
ar būna sielai kur gražiau,
apmirus gamtai ir sustojus
jos judesiams, aš ją nešiau
kaip motiną, kaip palikimą,
kaip sapno nuotrupas, kurios
dabar staiga atgyti ima
nuo tos melodijos tyros.*

*Kažkur pačioj gilybėj slypi
tos grožio sėklos ir daigai,
jie iš aukštybių, pasiklydę,
ir tu juos sieloje laikai,
o man skaudžiausia – pasakyti
bent puse lūpų apie didį
pasaulį, kurs aplinkui žydi,
aš nemokėjau taip ilgai.*

Sigitas Geda. „Ars poetica“

Pasaulis tarsi įsisiūbuoja, pradėdamas amžinąjį būties ritmą, tave kaip kokį kūdikį paėmęs ant rankų. Kiekvienas rašantysis paliudys, kad poezijos pradžia ir pagrindas yra ritmas. Be jo poezijos nėra, net jei rašoma verlibru, ritmas yra, tik jis kažkoks giluminis, dėl to ne mažiau magiškas. Juk visa ko pagrindas yra ritmas – ir jūros ošimas, ir medžių siūbavimas, ir iš tolo ataidinti daina, ir metų laikai, ir vienuoje verčiamų knygos puslapių šlamėjimas... Tada pagalvoji – kas galėtų paprieštaraut, jog šis pasaulis yra geriausias iš visų galimų? Tik kartais persmelkia mintis, nedavusi ramybės Czesławui Miłoszui – kodėl blogis? Poetas vienu metu galvojo, kad teisūs yra manichėjai – savarankiškai egzistuoja ir gėris, ir blogis, ir kova tarp jų niekada nesibaigs.

Sigitas Geda pastebėjo esant ritmo atitikimų tarp maldos „Sveika, Marija“ ir Maironio eilučių „Ramios, malonios vasaros naktys, medžio užmigęs nejuda lapas...“ Gal Dievas, tas

Hiperpoetas, anot Augustino Dainio, iš tikrųjų į pasaulio pamatus inkrustavo ritmą kaip vieną pasaulio pagrindų? Iš čia ir visas menas.

Kai skaitai gerą eilėrašį, iš pradžių suklūsti. Skaitai antrą, trečią kartą. Pajunti, kad kažkaip imi prie jo *palinkti*. Fiziškai. Paskui dvasiškai. Viktorija Daujotytė minėtoje „Mažoje lyrikos teorijoje“ (čia ir toliau straipsnyje V. Daujotytė cituojama tik iš šios knygos) rašo: „<...> prie eilėrašio reikia *palinkti*. Gottfriedo Benno kalbos poveikį lėmė jau bent iš dalies pažįstama jo paties kūryba ir modernus, bet paremtas patirtimi mąstymas apie modernią lyriką. Niekada neužmiršau *palinkimo* prie eilėrašio, skaitymo kūnu, kūno dalyvavimo meno recepcijose“. Kai *palinkimas* prie eilėrašio pereina į dvasinę būseną, imi justti, kad lyg būtum įjėjęs į to eilėrašio namus, lyg pats būtum jį parašęs. Tada ateina tikroji percepcija.

*vyšnios snieguotos mediniai langai
vėjas mėnulis sidabro glėbė
šalys kur būta klajota ilgai
loja šunelis ir bėga pelė*

*tėviške tėviške marių baltų
žydinčių vyšnių mėnulio šalie
tėviške tėviške iš nekaltų
atsiminimų pilies*

Sigitas Geda. „Mėnulis sidabro glėbė“

Kalbant apie meno ištakas, pirmiausia iškyla pradiniai dalykai, kaip Sigito Gedos ledynai, jų grumėjimas Lietuvoje. Martinas Heideggeris, kalbėdamas apie meno kūrinių kilmę, „akcentuoja prigimtį, šaltinius, ištakas. Pagrindiniu Heideggerio teiginiu laikytina ši ištartis: „*Bet koks menas – dėl to, kad įgalina buvimo, kaip tokio, tiesos atsiradimo vyksmą, savo esmę yra poetinė kalba*. Meno esmė, kurioje rymo drauge ir meno kūrinys, ir menininkas, yra tiesos įkūrimas-į-veiksmą-kūrinių“ (V. Daujotytė). Iš pradžių gali atrodyti keistokas poetinės kalbos prioritetas kalbant apskritai apie visą meną. Juk yra daug nekalbinių menų – dailė, skulptūra, architektūra, muzika. Bet čia, matyt, turimas omenyje dvasinis, kad ir nekalbinis, judesys, ir tai vienija visus menus. Prasmingas apibūdinimas: „tiesos įkūrimas-į-veiksmą-kūrinių“. Čia svarbu veiksmas ir tiesa. Žinoma, tų tiesų yra daug, kiekvienas turi savo tiesą. Bet gal yra kažkokia Didžioji Tiesa, kurios siekiasi menas? Nelygu, apie kokią tiesą kalbėsime – šito pasaulio ar kito. Juk ir Kristaus pokalbyje su Poncijumi Pilotu tiesos buvo dvi... Tas jų pokalbis tęsiasi galbūt persikėlęs į meną?

Deja, ne viską galime paaiškinti. Kad ir kaip to norėtumsi. Klausukų visada buvo ir bus daugiau negu taškų. „Mintis, pasakyta poetinio teksto analizės įvade („Poezija priklauso toms meno sferoms, kurių esmė mokslui nėra aiški“), persmelkia ir struktūrinę analizę – nesiekiami nei galutinio paaiškinimo, nei galutinių išvadų. Mintimi, kad poezijos esmė mokslui nėra aiški, Lotmanas tarsi grįžta į meno suvokimui svarbias I. Kanto pozicijas – meno teisėtumo ir svarbumo žmogaus būtyje grindimą kaip tik tuo, kad grožio savybės nėra visai prieinamos intelektui, normoms, dėsniams, kad meno pretenzija į būtį yra teisėta“ (V. Daujotytė). Bet gal taip ir turi būti – juk suprantama, kad mokslas turi įgaliojimą aiškinti šį pasaulį,

o menas – aną, paslaptinę, nepaaiškinamą, tik nuspėjamą (o, neduok Dieve, gal ir nesantį). Didvyriškai apie tai mąstė Sokratas, jau pasmerktas myriop. Jis samprotavo taip: jeigu anapusių nėra, tai miegojau paprasčiausiai be sapnų, o jeigu yra, tai Dievas juk galestingas, ir mums yra paruošęs kažką nepaprasto. Nejaugi Jis būtų sukūręs pasaulį tik tam, kad pasiųktų iš žmogaus? Perfrazuojant didžiojo Karaliaučiaus vienišiaus garsiąją frazę, poezijoje stebina tik du dalykai – jos nuspėjamumas ir magija, kuri gali net pakeisti žmogaus likimą. Psichoterapeutai tai supranta, jie taiko meno terapiją gydymui. Saint-Johnas Perse'as gražiai išsitarė: „Jau tarp pirmųjų žmonių buvo poetų, jų bus ir atomo amžiuje, nes poetas yra neatsiejama žmogaus dalis“.

„Lyrikos vieta žmogaus pasaulyje motyvuojama dvasios poreikiais... Lyrika žmogaus dvasią atveria ir kartu suteikia jai galimybę pasislėpti, likti savyje, su savim, turėti kur *sugrįžti* iš gyvenimo, kur lemia poreikiai, interesai, didesnis ar mažesnis prisitaikymas, reiškiantis ir tolimą nuo savęs, nuo savo prigimties ir patirties“ (V. Daujotytė). „Sugrįžęs iš gyvenimo“ – Marcelijaus Martinaičio ir Viktorijos Daujotytės pokalbių knygos pavadinimas. Labai taiklus. Ką reiškia būti sugrįžusiam iš gyvenimo? Gali būti daugiaprasmis atsakymas. Sugrįžti iš kasdienės sumaišties į poeziją, sugrįžti į savo tikrąją Tėvynę, sugrįžti į savo dvasios tėviškę, sugrįžti... „<...> G. Steineris: 'Rojuje' Dante mini strėlę, įsmingančią, kai muzikos timpa nebejudą. *Vibrato* tebezvimbiam mummyse, garsui nuščiuvus. Galbūt šis tvarumas, kaip niekas kitas, mus priartina prie spekuliatyvos nuojautos, kad žmogaus asmenyje, personoje, – juk žodis *per-sonare* nusako būtent skambesio, sakymo skvarbą, – esama vertybių ir energijų, pranokstančių mirtį“ (V. Daujotytė). Esu brūkštelėjęs tokį eilėrašutuką apie muzikos galias:

BROLIUI VYTAUTUI

*Taip ir nuplaukė per gyvenimą
kaip vėjas per tuščius laukus
kaip anot Gedos
vėjo nešiojama sėkla
o kiti o ką kiti?
vieni – aiškiai leido šaknis
į dangų kiti – į pragarą*

*Nulėkė nulėkė parlėkė parlėkė
gervės į Garliavą gervės į Garliavą
supasi supasi lapai pajudinti
Sruogai aptemo Binkiui užžėlė
taip ir gyvenom medžius skaičiavom
o rytas ėmėsi o naktis blausėsi
kur čia jiems broli su tavim susilyginti
tu gi smuikelę virkdai ir virkdai
bet kaip tu groji kaip sielą kirbini
visi apsiverkia visi numirėliai*

*Muzika gali prikelti iš numirusių
muzika gali surast amžinybę
tavo ir mano laikas dar sukasi
jūsų ir mūsų gyvastis imasi*

2016, spalio 25

Nepaaiškinami ar sunkiai paaiškinami dalykai. Mokslas apie juos vengia kalbėti arba kalba miglotai, kol bus įrodyti dar neįrodyti dalykai. Bet apie juos nevensia kalbėti poezija, apskritai menas. Gal sapnuose žmogui duota suprasti, kad jo būtis neapsiriboja tik dabartiniu laiku. Mane yra ištikę keletas, kaip aš vadinu, egzistencinių atverčių, Sigito Gedos apibūdinimu. Viena jų – Valkininkų misterija. Kai važiuoju pro Valkininkus, tarsi sugrįžtu į tolimus laikus, tarsi būčiau kažkada ten gyvenęs. Sakytum, esu dar vaikas, žiūriu pro langą, matau baltus šerkšnotus medžius, kieme moterys ir vyrai, pasiraitoję rankoves, doroja skerdieną, po kelių dienų Kalėdos, ir mane apėmusi nepaaiškinama palaima... Iš kur visa tai? Gal tai ir yra Carlo Gustavo Jungo vadinamoji kolektyvinė pasąmonė? Arba sapnai. Vienas man ypač įstrigęs. Sapnuoju nenusakomo grožio miestą: terasomis kopiančios senamiesčio gatvės, siauros vingiuotos gatvelės kyla aukštyn, paskui prasideda parkas, laiptai, lipu tais laiptais, dešinėje pusėje matau – guli snaudžiantis liūtas, o šalia jo ganosi gazelės, skraido ryškūs

spalvoti drugiai, tolėliau kavinė, ir ten Vivaldi griežia savo „Metų laikus“...

O man lyg reikia būtinai sužinoti, kas ten toliau, už to parko. Pažinimo nostalgija? Naktį praleidęs kavinėje, kur Vivaldi griežė savo „Metų laikus“, o aš skaičiau savo eilėraščius, ryte patraukiau toliau. Užlipęs laiptais, radau didelį lauką, tolumoje juodavo miškas. Kai galų gale jį pasiekiau, pamačiau kitą kavinę, kurioje Vivaldi griežė savo „Metų laikus“...

„Poetiško gyvenimo lygmuo pasiekiamas, prieinamas skirtingais būdais: kaip savaiminė duotis, kaip maldos, meditacijos rezultatas, kaip viską stebuklinga šviesa apšviečianti ekstazė, kaip tylus susikaupimas, sutampant širdies, žingsnio ir žodžio ritmui. Kaip sapnas – dažnai ir atvirom akim“ (V. Daujotytė). Per Vlodo Dautarto devyniasdešimtmečio minėjimą kažkas priminė, kad mažas būdamas Vladukas, mamos nusivestas į bažnyčią, prašydavo Dievo jį padaryti rašytoju. Gal dar dorai ir skaityti nemokėjo, o jau svajoto būti rašytoju. Arba toks nutikimas. Žmogus (čia aš), kažkodėl

Jonas SATKAUSKAS. Piešiniai. 2016. Fotografija

prabudęs trečią valandą nakties, išgėręs tris puodelius kavos, rūkydamas vaikšto lauke, įsižiūri į žvaigždę (Aušrinę, kuri iš tikrųjų panaši į antrąją saulę), pamato virš galvos ratus sukančią šikšnosparnį ir pagalvoja: štai žmogus, žvaigždė ir tarp jų skraidantis šikšnosparnis. Kas juos sieja? Staiga tam sapnuojančiam nesapnuojančiam prieš akis lyg atsiveria vaizdas: ant kalvelės graži sodyba, jaunas vyras taiso tvorą, įsižiūri į tolumą, mato – keleliu per žydinčias pievas ateina jo žmona, nešina mažą sūneliū. Ir vyro veidą nušviečia šypsena... Štai pareina mano mylima žmonelė, Viešpatie, kaip aš Tau už ją dėkingas, jeigu mokėčiau, parašyčiau atsidėkodamas Tau eilėraštį... Iš tikrųjų šis vaizdas vyrui buvo kaip sapnas atvirom akim. Ir žmogus, žvelgdamas į žvaigždę, pagalvoja: gal šitą reginį man siuntė ta gražuolė žvaigždė? Jam tada pasirodė, kad jis sužinojo poezijos paslaptį.

Gediminas MARTIŠIUS

